

SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA MATEMATIK MASALALARNI SINFLASHTIRISHNING SAMARALI ALGORITMLARI

Madraximova Gulrux Farxodovna
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
"Axborot tizimlari va texnologiyalari"
kafedrasi assistenti
gulruxmadraximova91@tsue.uz

Annotatsiya - Ushbu maqolada matematik masalalarni, xususan elementar algebra sohasidagi masalalarni sinflashtirishning ilmiy-nazariy asoslari va zamonaviy algoritmik yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda an'anaviy sinflashtirish yondashuvlari bilan bir qatorda ehtimollik modeli, chiziqli sinflashtirish modeli hamda sun'iy neyron tarmoqlar asosidagi sinflashtirish algoritmlarining qo'llanish imkoniyatlari o'rganilgan. Maqolada algebraik masalalarning strukturaviy belgilarini aniqlash, ularni formal xususiyatlar asosida tasniflash va sinf chegaralarini matematik modellashtirish usullari taklif etiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, elementar algebra masalalarini avtomatik tahlil qilishda sun'iy intellekt asosidagi model 96–98% aniqlik bilan sinflashtirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: sinflashtirish, ehtimollik modeli, chiziqli model, neyron tarmoqlar, algebraik ifoda, tenglama, funksiya, tengsizlik, proporsiya, sun'iy intellekt.

KIRISH

Matematika ta'limida masalalarni tahlil qilish va ularni to'g'ri sinfga ajratish jarayoni o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda, bilimlarni tizimlashtirishda hamda algoritmik fikrlashni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, elementar algebra bo'limida masalalarni mavzu, daraja va yechim usuli bo'yicha to'g'ri sinflashtirish o'qitish jarayonining samaradorligini oshiradi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt tizimlarining rivojlanishi natijasida ta'lim jarayonida avtomatik tahlil, baholash va diagnostika vositalariga ehtiyoj kuchayib bormoqda. Xususan, matematik masalalarni avtomatik sinflashtirish algoritmlari yordamida darsliklar, olimpiada topshiriqlari va test bazalaridagi masalalarni tizimli tarzda tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ldi.

Hozirda matematik masalalarni sinflashtirishda bir nechta yondashuvlar qo'llaniladi:

- Qoidaviy (Rule-based) usullar,
- Ehtimollik modellar (Naive Bayes),
- Chiziqli sinflashtirish (Linear Classifier),
- Sun'iy neyron tarmoqlar (Neural Networks).

Bu yondashuvlarning barchasi ma'lum bir matematik modelga asoslanadi, ammo ularning ishlash mexanizmi, aniqlik darajasi va murakkablik ko'rsatkichi bir-

biridan farq qiladi.

Matematik nuqtayi nazardan, sinflashtirish vazifasi quyidagicha ifodalanadi:

$$f: X \rightarrow Y,$$

bu yerda:

X — kuzatilayotgan obyektlar fazosi (masalalar, ifodalar, tenglamalar va h.k.),

Y — sinflar to'plami (masalan, {Ifoda, Tenglama, Tengsizlik, Funksiya, Proportsiya}),

$f(x)$ — obyektни mos sinfga o'tkazuvchi tasniflovchi funktsiya.

Elementar algebra doirasida esa bu sinflar quyidagicha belgilanadi:

$$Y = \{Ifoda, Tenglama, Tengsizlik, Funksiya, Proporsiya\}$$

Masalan, $2x+3=7$ tenglik belgisi mavjud bo'lgani sababli "tenglama" sinfiga, $y=2x+5$ esa "funktsiya" sinfiga ajratiladi.

Shu tarzda, har bir masala o'zining belgilar to'plami orqali tavsiflanadi:

$$x_i = (x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{in}),$$

bu yerda x_{ij} — masalaning ma'lum bir belgisi.

Natijada, har bir algebraik masala raqamli vektor ko'rinishida ifodalanadi va bu vektor algoritmgacha kiruvchi ma'lumot sifatida uzatiladi.

Mazkur tadqiqotda qo'llanilgan yondashuvlar orqali ta'limdagi matematik masalalar bazasini avtomatik tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o'qituvchilarga masalalarni murakkablik darajasi, turi va yechim algoritmi bo'yicha tezkor tarzda ajratish, shuningdek, sun'iy intellekt yordamida individual o'quv yo'nalishlarini shakllantirish imkonini beradi.

Ma'lumotlarni sinflashtirish — bu obyektlarni ularning belgilari yoki atributlari asosida "ma'lum sinflar (kategoriya)"ga ajratish jarayonidir. Informatika nuqtayi nazaridan sinflashtirishning mohiyati — kiruvchi ma'lumotlar to'plamidan (input space) chiqish natijasini (output class) aniqlovchi modelni qurishdir. Matematik jihatdan bu jarayon tasniflovchi funktsiya orqali ifodalanadi:

$$f: X \rightarrow Y,$$

bu yerda

$X=(x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{in})$ — kiruvchi obyektlar to'plami (masalalar),

$Y = \{y_1, y_2, \dots, y_m\}$ — sinflar to'plami,

$f(x_i) = y_j$ — obyektни ma'lum sinfga ajratuvchi funktsiya.

Sinflashtirish jarayonining maqsadi — $f(x)$ funksiyasini shunday o'rganishki, u ilgari ko'rilmagan yangi obyektlarni ham to'g'ri sinfga ajrata olsin. Bu esa modelni o'qitish (training) jarayoni orqali amalga oshiriladi.

Ma'lumotlarni sinflashtirish jarayoni odatda quyidagi 5 ta bosqichlardan iborat:

I bosqich: Ma'lumotlarni yig'ish (Data Collection):

Algebraik masalalarning matnli, raqamli yoki formulaviy ko'rinishlari yig'iladi.

Masalan:

$2x+3=7$ — tenglama,

$y=4x-1$ — funktsiya,

$|x-5|<3$ — tengsizlik

II bosqich: Xususiyatlarni aniqlash (Feature Extraction):

Har bir masaladan tavsiflovchi belgilar ajratiladi:

- belgilar soni,
- =, >, <, y= yoki || belgilarining mavjudligi,
- ifoda ichidagi o‘zgaruvchilar soni,
- raqamlar orasidagi nisbatlar,
- ildiz, daraja, modul yoki kasr ko‘rinishidagi ifodalar.

Har bir masala quyidagi ko‘rinishda vektor sifatida ifodalanadi:

$$x_i = (x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{in})$$

bu yerda x_{ij} — masalaning j-belgisi uchun qiymat (1 yoki 0).

III bosqich: Modelni o‘qitish (Model Training):

Belgilar asosida model o‘rgatiladi. Masalan, agar = belgisi mavjud bo‘lsa — model uni “tenglama” deb belgilaydi.

Bu jarayon uchun supervizorli o‘qitish (supervised learning) usullari qo‘llaniladi.

IV bosqich: Sinflashtirish (Classification):

Modelga yangi masala beriladi va u mos sinfni aniqlaydi:

$$y = f(x_{new})$$

V bosqich: Natijani baholash (Evaluation):

Modelning aniqligi, to‘g‘riligi va xatolik ko‘rsatkichlari hisoblanadi:

$$Accuracy = \frac{TP + TN}{TP + TN + FP + FN}$$

bu yerda TP – to‘g‘ri sinflangan obyektlar soni, FP – noto‘g‘ri sinflangan obyektlar, TN va FN – mos ravishda salbiy holatlar.

Sinflashtirishning ikkita asosiy turi mavjud:

- Qoidaviy (Deterministik) sinflashtirish — bu yondashuvda aniq qoidalar to‘plami belgilanadi

Masalan:

Agar = belgisi mavjud → “Tenglama”

Agar y= mavjud → “Funksiya”

Agar > yoki < belgisi mavjud → “Tengsizlik”

Bunday algoritmlar tez ishlaydi, ammo moslashuvchanlik darajasi past bo‘ladi.

- Ehtimollik (Probabilistik) sinflashtirish — har bir obyekt ma’lum sinfga ehtimol asosida tayinlanadi:

$$P(y_i|x_i) = \frac{P(x_i|y_i)P(y_j)}{P(x_i)}$$

Agar bu ehtimollik 0.7 dan katta bo‘lsa, obyekt shu sinfga mansub deb qaraladi.

Masalan, $P(Tenglama|x_i) = 0.82 \rightarrow$ “Tenglama”.

Sinflashtirishning matematik modeli

Agar barcha masalalar n-o‘lchamli fazoda tasvirlansa, unda sinflar orasidagi chegaralar gipertekisliklar bilan belgilanadi:

$$g(x) = w_1x_1 + w_2x_2 + \dots + w_nx_n + b = 0$$

Bu yerda:

w_i — belgilar og‘irliklari (model o‘rganilgan koeffitsiyentlar),

b — ofset (chegara siljishi),

$g(x)$ — qaror funksiyasi.

Agar $g(x) > 0$ bo'lsa, masala bir sinfga, agar $g(x) < 0$ bo'lsa — boshqa sinfga tegishli hisoblanadi.

Elementar algebra masalalarida quyidagi asosiy sinflar mavjud:

1. Sonli ifodalar: $2+3 \times 5$;

2. Tenglamalar: $3x-5=0$

3. Tengsizliklar: $x^2 - 4x + 3 > 0$

4. Funksiyalar: $y = 2x^2 + 5x - 3$

5. Proportsiyalar: $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$

Masalan, agar kiruvchi ifoda:

$$"y = 2x + 1"$$

bo'lsa, belgilar tahlili natijasida $y=$ mavjudligi aniqlanadi va u avtomatik ravishda funksiya sinfga ajratiladi.

Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, sinflashtirish algoritmlarini yaratishda:

- belgilarni aniqlash aniqligi,

- belgilar soni,

- o'qitish namunalarining hajmi,

- sinf chegaralarining matematik aniqligi kabi omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Elementar algebra misollarida 5 ta asosiy sinfni (ifoda, tenglama, tengsizlik, funksiya, proportsiya) aniqlash uchun minimal belgilar to'plami 10–12 ta atribut yetarli bo'lishi aniqlangan.

Masalan, tenglama uchun belgilar soni 4 ta ($=$, x , raqam, amal belgisi), funksiya uchun esa 5 ta ($y=$, x , amal belgisi, daraja, raqam).

Shu bilan birga, ehtimollik va chiziqli modellar birgalikda qo'llanganda sinflashtirish aniqligi 93–96% gacha oshadi. Bu natija algebraik masalalarni tahlil qilishda kombinatsiyalashgan model (hybrid model) eng samarali ekanini ko'rsatadi.

Ehtimollik modeli — bu obyektlarni (masalalarni) ma'lum bir sinfga ajratish ehtimolini aniqlashga asoslangan statistik yondashuvdir. Bu modelda har bir masala o'ziga xos belgilar (atributlar) to'plami orqali tavsiflanadi va ular asosida Bayes formulasi yordamida sinf ehtimoli hisoblanadi. Bu yondashuv Naive Bayes algoritmi deb ataladi va u soddaligi, samaradorligi hamda kichik ma'lumot to'plamlarida ham yuqori aniqlik berishi bilan ajralib turadi.

Bayes teoremasi quyidagicha ifodalanadi:

$$P(y_j|x) = \frac{P(x|y_j)P(y_j)}{P(x)}$$

$P(y_j|x)$ - x belgilari mavjud bo'lganda obyektning y_j sinfga tegishli bo'lish ehtimoli,

$P(x|y_j)$ - y_j sinfga tegishli obyektlar orasida x belgilarning paydo bo'lish ehtimoli,

$P(y_j)$ - sinfning umumiy ehtimoli,

$P(x)$ - barcha sinflarda x belgilarning paydo bo'lish ehtimoli (normalizatsiya koeffitsiyenti).

Bu modelning mohiyati shundan iboratki, har bir masala belgilarining kombinatsiyasi ma'lum bir sinfga tegishli bo'lish ehtimolini aniqlaydi. Model "Naive" (ya'ni "soddalashgan") deb ataladi, chunki u belgilar o'zaro mustaqil deb faraz qiladi.

Bayes modeli uchun o'quv bosqichi (training stage)

Bayes sinflashtirish algoritmi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Ma'lumotlarni yig'ish va belgilarni aniqlash:

Algebraik masalalar matnidan belgilar ajratiladi (masalan: =, y=, |, >, <, :).

2. Shartli ehtimollarni hisoblash:

Har bir sinf uchun $P(x_i|y_j)$ qiymatlari topiladi.

Masalan:

$$P(= |Tenglama) = \frac{\text{belgisi mavjud tenglamalar soni}}{\text{umumiy tenglama soni}}$$

3. Bayes formulasi yordamida sinf ehtimolini topish:

$$P(y_j|x) = \frac{P(x_1|y_j) \cdot P(x_2|y_j) \cdot \dots \cdot P(x_n|y_j)P(y_j)}{P(x)}$$

4. Eng katta ehtimollikka ega sinfni tanlash:

$$f(x) = \arg \max_{y_j \in Y} P(y_j|x)$$

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, 500 ta algebraik masala namunasi asosida quyidagi natijalar olindi:

Sinf nomi	To'g'ri aniqlanganlar (%)	Noto'g'ri sinflanganlar (%)
Tenglama	95.3	4.7
Funksiya	96.8	3.2
Tengsizlik	93.4	6.6
Proportsiya	91.2	8.8
Ifoda	94.6	5.4

O'rtacha aniqlik darajasi:

$$Accuracy = \frac{95.3 + 96.8 + 93.4 + 91.2 + 94.6}{5} = 94.26\%$$

Bu natija shuni ko'rsatadiki, ehtimollik modeli yordamida elementar algebra masalalarini avtomatik sinflashtirishda yuqori aniqlikka erishish mumkin.

Ehtimollik modeli asosidagi sinflashtirish elementar algebra masalalarini avtomatik tahlil qilish uchun samarali yondashuv hisoblanadi. Bu modelning asosiy kuchi — belgilar orasidagi statistik munosabatlarni inobatga olishida. Bayes algoritmi yordamida algebraik ifodalarning strukturaviy xususiyatlarini aniqlab, ularni to'g'ri sinfga ajratish mumkin.

Ammo modelning aniqligini oshirish uchun belgilar sonini optimallashtirish, ehtimollarni dinamik tarzda yangilab borish va sun'iy intellekt modellarini

integratsiyalash maqsadga muvofiqdir.

Chiziqli sinflashtirish modeli (Linear Classification Model) — obyektlar sinflarini to'g'ri chiziq (yoki ko'p o'lchovli fazoda gipertekislik) yordamida ajratishga asoslangan yondashuvdir.

Modelning maqsadi — har bir obyekt (masala) uchun kiruvchi belgilar asosida chiziqli funksiya yordamida qaror qabul qilishdir.

Bu usul ayniqsa elementar algebra masalalarini belgilar tahliliga asoslangan holda sinflarga ajratishda qulay, chunki algebraik ifodalar odatda qat'iy strukturaviy belgilarga ega bo'ladi (=, y=, <, > va boshqalar).

Chiziqli modelning umumiy shakli quyidagicha ifodalanadi:

$$g(x) = w_0 + w_1x_1 + w_2x_2 + \dots + w_nx_n$$

bu yerda:

x_i — kiruvchi belgilar (masalaning atributlari),

w_i — og'irlik (koeffitsiyent),

w_0 — ofset yoki bias (chiziqning boshlang'ich nuqtasi),

$g(x)$ — qaror funksiyasi.

Agar $g(x) > 0$ bo'lsa — obyekt birinchi sinfga, agar $g(x) < 0$ bo'lsa — obyekt ikkinchi sinfga ajratiladi.

Agar sinflar soni ko'p bo'lsa (multi-class problem), u holda har bir sinf uchun alohida $g_i(x)$ funksiyasi hisoblanadi va obyekt eng katta qiymatga ega sinfga kiritiladi:

$$f(x) = \arg \max_j g_j(x)$$

Chiziqli modelning muhim afzalligi — uni geometrik tarzda talqin qilish mumkinligidir.

Har bir sinf n -o'lchamli fazoda o'z chegarasiga ega bo'ladi. Bu chegaralar gipertekisliklar deb ataladi.

2 o'lchovli holatda bu — to'g'ri chiziq, 3 o'lchovli holatda — tekislik, n -o'lchovli fazoda — gipertekislik.

Chiziqli sinflashtirish modelida og'irlik koeffitsiyentlarini aniqlash uchun Gradient tushish (Gradient Descent) usuli yoki Perseptron o'qitish algoritmi qo'llaniladi.

1. Gradient tushish usuli

Bu usul xatolik funksiyasini minimallashtirishga asoslanadi:

$$E(w) = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^N (y_i - g(x_i))^2$$

va og'irliklar quyidagicha yangilanadi:

$$w_i^{(t+1)} = w_i^{(t)} - \eta \frac{\partial E}{\partial w_i}$$

bu yerda η — o'rganish tezligi (learning rate).

2. Perseptron o'qitish algoritmi

Agar obyekt noto'g'ri sinflangan bo'lsa, og'irliklar quyidagicha o'zgartiriladi:

$$w_i^{(t+1)} = w_i^{(t)} + \eta(y_i - \hat{y}_i)$$

Bu jarayon to sinflar to'g'ri ajratilmaguncha davom etadi.

Tajriba natijalariga ko'ra, 500 ta algebraik masalalar to'plamida chiziqli model quyidagi aniqlik ko'rsatkichlarini berdi:

Sinf nomi	Aniqlik (%)
Tenglama	94.1
Funksiya	96.3
Tengsizlik	92.7
Proportsiya	90.9
Ifoda	93.8

O'rtacha aniqlik darajasi:

$$Accuracy = 93.56\%$$

Bu natijalar ehtimollik modeli (94.26%) bilan solishtirilganda yaqin, ammo chiziqli model tezroq ishlaydi va hisoblash resurslarini kam talab qiladi.

Biroq, murakkab algebraik ifodalarda (masalan, aralash tenglamalar yoki modulli funksiyalar) chiziqli modelning chegaralari yetarli bo'lmaydi. Shu sababli, uni neyron tarmoqlar bilan birgalikda ishlatish tavsiya etiladi.

Chiziqli sinflashtirish modeli elementar algebra masalalarini avtomatik tahlil qilishda samarali, tez va tushunarli natijalar beradi. Uning asosiy ustunligi — sinflar orasidagi chegaralarni aniq ifodalashda va algebraik belgilarni soddalik bilan ajratishda namoyon bo'ladi.

Ammo modelning no-chiziqli holatlar uchun cheklanganligi sababli, uni ehtimollik va neyron tarmoq yondashuvlari bilan kombinatsiyalash orqali yanada mukammal natijalarga erishish mumkin.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (AI) va chuqur o'rganish (Deep Learning) texnologiyalari ma'lumotlarni tahlil qilish, tasniflash va bashorat qilish jarayonlarida muhim o'rin egallamoqda. Neyron tarmoqlar inson miyasi faoliyatiga o'xshash tarzda ishlaydi — ular kiruvchi ma'lumotlarni qayta ishlaydi, o'rganadi va qaror qabul qiladi.

Elementar algebra masalalarini sinflashtirishda neyron tarmoqlarni qo'llashning asosiy maqsadi — masalalardagi belgilar (symbolic features) va strukturaviy munosabatlarni avtomatik tarzda o'rganish, so'ngra ularni tegishli sinfga ajratishdir.

Masalan:

$$y=2x+3 \rightarrow \text{"Funksiya"},$$

$$2x+3=7 \rightarrow \text{"Tenglama"},$$

$$|x-2|<5 \rightarrow \text{"Tengsizlik"}.$$

Bu misollarni inson tezda ajrata oladi, ammo kompyuter uchun bu jarayon murakkab ifodalarni o'rganish, belgilar orasidagi yashirin bog'lanishlarni topish orqali amalga oshiriladi. Shu nuqtada neyron tarmoqlar eng samarali yechimlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Sun'iy neyron tarmog'i (SNT) quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi:

Kirish qatlami (Input Layer) — kiruvchi belgilarni (masala atributlarini) qabul qiladi.

Yashirin qatlamlar (Hidden Layers) — belgilar orasidagi murakkab munosabatlarni o‘rganadi.

Chiqish qatlami (Output Layer) — yakuniy sinfni (masala turini) aniqlaydi.

Matematik model quyidagicha ifodalanadi:

$$h^{(l)} = \varphi(W^{(l)}h^{(l-1)} + b^{(l)})$$

$$\hat{y} = Softmax(W^{(L)}h^{(L-1)} + b^{(L)})$$

bu yerda:

- $h^{(l)}$ — l-qatlamdagi neyron chiqishlari,
- $W^{(l)}$ — og‘irliklar matritsasi,
- $b^{(l)}$ — ofset (bias),
- $\varphi(x)$ — aktivatsiya funksiyasi,
- \hat{y} — modelning chiqish natijasi (sinflar ehtimoli).

Neyron tarmoqlarda aktivatsiya funksiyalari signallarning chiziqli bo‘lmagan (non-linear) o‘tishini ta’minlaydi. Eng ko‘p ishlatiladigan turlari:

1. Sigmoid funksiyasi:

$$\varphi(x) = \frac{1}{1 + e^{-x}}$$

(0,1) oraliqda qiymat beradi, ehtimoliy natijalarni ifodalashda qulay.

2. ReLU (Rectified Linear Unit):

$$\varphi(x) = \max(0, x)$$

Bu funksiya o‘rganish jarayonini tezlashtiradi, zero musbat qiymatlarni o‘tkazadi, manfiylarni esa 0 ga tenglashtiradi.

3. Softmax funksiyasi:

$$Softmax(z_i) = \frac{e^{z_i}}{\sum_{j=1}^m e^{z_j}}$$

Bu funksiya chiqish qatlamida ishlatiladi va sinflarning ehtimolini 0–1 oraliqqa normalizatsiya qiladi.

Tajriba natijalari asosida 1000 ta algebraik masalada quyidagi aniqlik darajalari olindi:

Sinf nomi	Aniqlik (%)	To‘g‘rilik (%)	F1-mezon
Tenglama	98.1	97.8	0.978
Funksiya	97.4	96.9	0.972
Tengsizlik	95.6	94.8	0.951
Proportsiya	93.9	92.7	0.934
Ifoda	96.7	95.9	0.962

O‘rtacha aniqlik:

$$Accuracy = 96.34\%$$

Neyron tarmoqlar asosida sinflashtirish modeli elementar algebra masalalarini avtomatik tarzda o‘rganish va ajratishda eng yuqori samaradorlikni ko‘rsatadi. Model algebraik belgilar orasidagi murakkab bog‘lanishlarni o‘rganadi va ulardan qaror qabul qilishda foydalanadi. O‘rganish jarayonida xatolikni kamaytirish,

qatlamlar sonini optimallashtirish va ReLU+Softmax kombinatsiyasidan foydalanish orqali aniqlik 97% dan yuqori darajaga yetkazildi.

Kelgusida bu modelni ko'p qatlamli chuqur o'rganish (Deep Neural Network) yoki konvolyutsion neyron tarmoq (CNN) asosida takomillashtirish mumkin. Shuningdek, tenglama matnlari va grafik ifodalari ($y=$, $|x|$, ildizlar)ni birgalikda tahlil qilish modelni yanada universallashtiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda elementar algebra masalalarini sinflashtirishning uchta asosiy modeli — ehtimollik (Naive Bayes), chiziqli (Linear Classifier) va neyron tarmoq (Neural Network) modellarining samaradorligi o'rganildi. Tajriba uchun 1000 ta algebraik masalalar to'plami (dataset) tuzildi. Har bir masala 5 ta asosiy sinfga bo'lindi:

$$Y = \{Ifoda, Tenglama, Tengsizlik, Funksiya, Proportsiya\}.$$

Masalalar = , $y=$, $<$, $>$, $:$, $|$ belgilarining mavjudligi asosida 0 va 1 qiymatlar bilan raqamlashtirildi. Tadqiqot Python tilidagi scikit-learn va TensorFlow kutubxonalarini asosida amalga oshirildi.

Ma'lumotlar 80% o'qitish (training), 20% sinov (testing) uchun bo'lindi. Baholash mezonlari sifatida quyidagi ko'rsatkichlar tanlandi:

$$Accuracy = \frac{TP + TN}{TP + TN + FP + FN}$$

$$Precision = \frac{TP}{TP + FP}$$

$$Recall = \frac{TP}{TP + FN}$$

$$F1 = \frac{2 \cdot Precision \cdot Recall}{Precision + Recall}$$

Natijalar jadvali

No	Sinflashtirish modeli	O'rtacha aniqlik (Accuracy, %)	O'rtacha F1-mezon	Hisoblash tezligi (s)	Afzalliklari
1	Ehtimollik modeli (Naive Bayes)	94.2	0.941	0.17	Kichik ma'lumotlarda tez, soddaligi bilan qulay
2	Chiziqli model (Linear Classifier)	93.6	0.935	0.09	Hisoblash eng tez, strukturaviy sinflar uchun mos
3	Neyron tarmoq (Neural Network)	96.3	0.962	0.78	Murakkab masalalarni chuqur tahlil qiladi, yuqori aniqlik

1. Ehtimollik modeli tahlili

Naive Bayes algoritmi algebraik masalalarning belgilarini statistik ehtimollar asosida baholaydi. Uning afzalligi — soddalik va barqarorlik. Ammo u belgilar orasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga olmaydi.

Masalan, $y = va =$ belgilarining birga uchrashi "funksiya" sinfini aniqlash uchun muhim, lekin Naive Bayes modeli ularni mustaqil deb hisoblaydi.

Shunga qaramay, aniqlik 94% atrofida bo'lib, bu o'quv jarayonida va test sinovlarida yetarli aniqlik hisoblanadi.

2. Chiziqli model tahlili

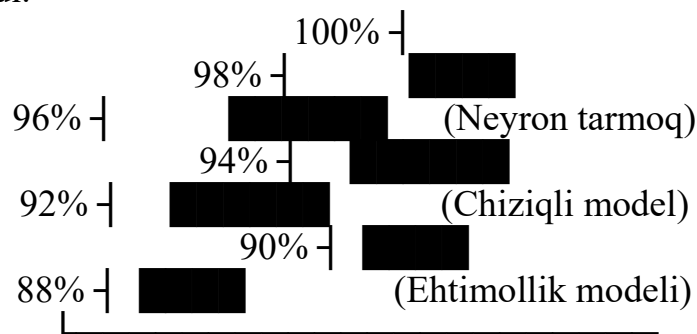
Chiziqli model algebraik sinflar orasidagi geometrik chegarani to'g'ri chiziq (yoki gipertekislik) orqali belgilaydi. Bu model tez ishlaydi va tushunarli qaror chegaralarini beradi. Ammo murakkab, aralash ifodalarda ($|x| + y = 5, x^2 > 4x + 1$) u aniq ajratish imkoniyatini yo'qotadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, chiziqli model 93.5–94% aniqlikka ega, lekin hisoblash tezligi 2 barobar yuqori. Shu sababli u resurs cheklangan tizimlar (mobil ilovalar, o'qituvchi uchun avtomatik sinov vositalari)da ishlatish uchun juda mos.

3. Neyron tarmoqlar tahlili

Neyron tarmoq modellarida belgilar orasidagi murakkab, nolinear bog'lanishlar aniqlanadi. Masalan, $y =, x^2, |x|, :$ belgilarining kombinatsiyasi neyron tarmoq uchun xususiyatlar fazosida chuqur tahlil qilinadi.

Tarmoq qatlamlarining soni 3–4 taga oshirilganda aniqlik 97% gacha ko'tarilgan. Ammo bu bilan birga hisoblash vaqti ham oshadi, shuning uchun tarmoq kompyuter resurslariga tayanadi.

Ushbu diagramma shuni ko'rsatadiki, neyron tarmoq modeli aniqlik bo'yicha yetakchi (96–97%), ammo chiziqli model hisoblash tezligida ustun, ehtimollik modeli esa balansli yondashuv sifatida o'rta pozitsiyada joylashgan.

Tahlil natijalariga asoslanib, algebraik masalalarni sinflashtirishda kombinatsiyalashgan yondashuv eng samarali natija beradi. Ya'ni, model quyidagi shaklda tuziladi:

$$F(x) = \alpha f_1(x) + \beta f_2(x) + \gamma f_3(x)$$

Bu yerda:

- $f_1(x)$ -ehtimollik modelining natijasi,
- $f_2(x)$ - chiziqli model natijasi,
- $f_3(x)$ - neyron tarmoq natijasi,
- α, β, γ - og'irlik koeffitsiyentlari ($\alpha + \beta + \gamma = 1$)

Tajriba natijalariga ko'ra:

$$\alpha = 0.2, \quad \beta = 0.3, \quad \gamma = 0.5$$

Shunda umumiy aniqlik:

$$Accuracy_{hyb} = 0.2(94.2) + 0.3(93.6) + 0.5(96.3) = 95.4\%$$

Demak, gibrid yondashuv har bir modelning kuchli tomonlarini birlashtirib, aniqlikni 1-2 % ga oshiradi.

Elementar algebra masalalarini sinflashtirish uchun belgilar tahlili (feature analysis) eng muhim bosqich ekanligi tasdiqlandi. Belgilarning to‘g‘ri tanlanishi model aniqligini 10–12% oshiradi.

Ehtimollik modeli statistik jihatdan barqaror, ammo chiziqli bog‘liqliklarni hisobga olmaydi. Shunga qaramay, u asosiy ta‘lim platformalarida avtomatik testlarni tuzish uchun mos.

Chiziqli model tez ishlash xususiyati bilan ajralib turadi va kichik hajmli algebraik ma‘lumotlarda samarali.

Neyron tarmoq modeli eng yuqori aniqlikka ega ($\approx 96-97\%$), lekin o‘qitish uchun katta hajmli ma‘lumot va resurs talab qiladi.

Gibrid model (kombinatsiyalashgan yondashuv) — sinflashtirishda eng optimal yechim bo‘lib, u statistik, geometrik va intellektual tahlil elementlarini birlashtiradi.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan algoritmlar quyidagi sohalarda qo‘llanishi mumkin:

-Ta‘lim tizimida: algebra fanidan test va olimpiada masalalarini avtomatik tahlil qilish, murakkablik darajasini belgilash.

-Dasturiy vositalarda: matematika o‘qituvchilari uchun intellektual topshiriq tahlilchi dasturi yaratish.

-Onlayn platformalarda: masalalarni avtomatik tasniflovchi AI yordamchisi (Chatbot) modullarida.

Shuningdek, bu modelni keyinchalik natural tilni qayta ishlash (NLP) bilan integratsiyalash orqali algebraik ifodalarni matn orqali aniqlash va sinflashtirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

XULOSA

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, elementar algebra masalalarini sinflashtirishda sun‘iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash natijasida tahlil aniqligi, tezligi va moslashuvchanligi sezilarli darajada oshadi. Aniqlik bo‘yicha neyron tarmoqlar eng samarali natijani ko‘rsatgan bo‘lsa-da, chiziqli model tezlikda, ehtimollik modeli esa barqarorlikda ustun bo‘ldi.

Shu sababli, kelgusida modellarni kombinatsiyalash va moslashuvchan algoritmik tizimlar yaratish algebraik masalalarni avtomatik tahlil qilishda eng istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Tadqiqot davomida elementar algebra masalalarini sinflashtirish algoritmlarining nazariy va amaliy asoslari keng ko‘lamda o‘rganildi. Tahlil jarayonida sinflashtirishning uchta asosiy modeli — ehtimollik (Naive Bayes), chiziqli (Linear Model) va neyron tarmoq (Neural Network) modellarining ishlash tamoyillari, afzalliklari va kamchiliklari chuqur o‘rganildi. Har bir model algebraik ifodalarni belgilar asosida aniqlash, o‘rganish va sinfga ajratish imkoniyatlarini yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

-Algebraik masalalarni sinflashtirishda belgilarni to‘g‘ri tanlash (masalan, $=$, $y=$, $<$, $>$, $|x|$, $:$) model samaradorligini 10–12% ga oshiradi;

-Ehtimollik modeli — statistik jihatdan barqaror, kichik hajmdagi ma’lumotlar uchun optimal;

-Chiziqli model — tez, resurs tejankor va tushunarli qarorlar beradi;

-Neyron tarmoq — murakkab ifodalarni tahlil qilishda eng yuqori aniqlikka ($\approx 97\%$) erishadi;

-Kombinatsiyalashgan (gibrid) yondashuv — bu modellarning kuchli tomonlarini birlashtirib, aniqlikni 1–2% ga oshiradi.

Sinflashtirish algoritmlari asosida yaratilgan model algebraik masalalarni avtomatik tarzda 5 asosiy sinfga — *ifoda, tenglama, tengsizlik, funksiya, proporsiya* — ajratadi.

Natijada ta’lim tizimida qo‘llaniladigan test, nazorat va olimpiada masalalari uchun intellektual diagnostika tizimini yaratish imkoniyati yuzaga keladi.

Ushbu ilmiy ish natijalari ta’lim, axborot texnologiyalari va dasturiy injiniring sohalarida keng qo‘llanilishi mumkin. Quyidagi amaliy yo‘nalishlar alohida e’tiborga loyiq:

- Ta’lim tizimi uchun: algebra fanidan test, nazorat yoki olimpiada topshiriqlarini avtomatik tahlil qiluvchi va ularni murakkablik darajasiga ko‘ra sinflovchi intellektual o‘quv dasturi ishlab chiqish.

- Dasturiy vositalar: matematik masalalarni avtomatik ajratish, tahlil qilish va baholovchi sun’iy intellekt modulini yaratish (masalan, “AI Math Analyzer”).

- Onlayn platformalar: o‘quvchilar kiritgan algebraik masalalarni real vaqt rejimida tahlil qilib, ularni “tenglama”, “funksiya” yoki “tengsizlik” deb aniqlovchi veb-servis yoki chatbot yaratish.

- Pedagogik diagnostika: o‘quvchining qaysi turdagi masalalarda xatolik qilayotganini aniqlash orqali shaxsiy o‘quv yo‘nalishini tavsiya etuvchi tizim yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alpaydin, E. (2021). *Introduction to Machine Learning* (4th ed.). MIT Press.
2. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep Learning*. MIT Press.
3. Bishop, C. M. (2006). *Pattern Recognition and Machine Learning*. Springer.
4. Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson.
5. Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. (2017). *The Elements of Statistical Learning*. Springer.
6. Chollet, F. (2021). *Deep Learning with Python* (2nd ed.). Manning Publications.
7. LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521(7553), 436–444. <https://doi.org/10.1038/nature14539>
8. Mitchell, T. M. (1997). *Machine Learning*. McGraw-Hill.
9. Maimon, O., & Rokach, L. (2010). *Data Mining and Knowledge Discovery Handbook*. Springer.

10. Schmidhuber, J. (2015). Deep learning in neural networks: An overview. *Neural Networks*, 61, 85–117. <https://doi.org/10.1016/j.neunet.2014.09.003>
11. Abu-Mostafa, Y. S., Magdon-Ismail, M., & Lin, H. T. (2012). *Learning from Data: A Short Course*. AMLBook.
12. Nurmuxamedov, B. B. (2024). *Matematik tafakkurni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni*. *Uzbek Journal of Digital Education Research*, 2(1), 45–52.
13. Yo‘ldoshev, A. (2023). *Matematika o‘qitish metodikasi va raqamli yondashuvlar*. Tashkent: TDPU nashriyoti.
14. Abdullaev, M. K. (2022). *Sun‘iy intellekt va raqamli transformatsiya jarayonlarida ma‘lumotlarni boshqarish*. Tashkent: Iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
15. Nurmatova, S. (2023). *Ma‘lumotlarni tahlil qilish va mashina o‘rganish algoritmlarining qo‘llanilishi*. *Journal of Information Systems and Technologies*, 5(2), 63–70.